

Милан С. Комненовић*

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу

УЛОГА, МЕСТО И ЗНАЧАЈ ДОМА УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ**

Апстракт: У овом раду бавили смо се улогом и местом дома ученика средњих школа у васпитно-образовном систему Републике Србије. У раду се полази од представљања дома ученика и школе са интернатом у законским оквирима, тачније тежили смо да прикажемо на који начин се дом ученика одређује у закону и правилницима, као и који су конкретни законски оквири који регулишу овај део васпитања и образовања. У наставку рада, бавили смо се појмовним одређењем дома ученика и школе са интернатом користећи педагошке речнике и енциклопедије, као и радове домаћих аутора. Представили смо које све улоге има дом ученика као институција, односно приказали смо и објаснили савремене функције дома ученика попут социјалне, педагошке, психолошке и других. Поред тога, у раду смо приказали како је замишљен педагошки рад у дому ученика, анализирали смо и представили актуелни *Правилник о основама програма васпитног рада у дому ученика*, све са циљем да прикажемо које је место и улога ових васпитно-образовних институција, као и какав је значај ових установа за ученике у њиховом адекватном васпитању и образовању које се реализује ван родитељског смештаја.

Кључне речи: *дом ученика, интернат, васпитно-образовни систем, средња школа.*

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Домови ученика и интернати при школама представљају васпитно-образовне институције у којима су смештени ученици који се школују и живе ван свог места боравка, односно изван родитељског/старатељског дома. Ове институције реализују по свему својствен васпитно-образовни рад са учени-

* milankommenovic92@gmail.com

**Рад је настао у оквиру пројекта *Настава и учење: проблеми, циљеви и перспективе*, бр. 179026, чији је носилац Педагошки факултет у Ужицу, а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

цима који је одређен према васпитном програму установе и плану активности. Дом ученика најчешће се везује за средњошколски оквир васпитања и образовања, али постоје примери где је дом ученика, односно интернат, у склопу основне школе.

Историја домова ученика суштински је повезана са општом историјом школства. Наиме, први домови се појављују са првим школама у Вавилону, Египту и другим старим цивилизацијама (Kolesarić, 2019) које су образовале будуће свештенике, војнике, државне чиновнике и остало (Vukasović, 2001). Функције домова су се кроз историју школства мењале, допуњавале и усавршавале. На развој домова ученика у прошлости утицала је: (1) тежња да се оствари што потпунији утицај на развој и понашање васпитаника и спрече негативни спољни утицаји и (2) неразвијеност школске мреже и постојање појединих средњих школа само у већим градовима (Маловић и сар., 1998). Данас домови ученика представљају значајан фактор у процесу васпитања, образовања и социјализације адолесцената (Birošević, 2014). Према подацима Републичког завода за статистику, у школској 2019/2020. години број ученика у редовним средњим школама у Републици Србији био је 249854¹ (средње образовање – почетак школске 2019/2020). Један број тих средњошколаца живи и ради у домовима ученика и школама са интернатом које чине саставни део средњошколског васпитно-образовног система у нашој земљи. Прецизније, према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја који су дати у *Конкурсу за пријем ученика средњих школа у установе за смештај и исхрану*, у Републици Србији постоји 30 домова ученика средњих школа и 29 школа са домом, односно интерната. Укупан капацитет ових смештаја износи 11013 ученика са расподелом од 7883 ученика у домовима и 3130 у интернатима (*Конкурс за пријем ученика средњих школа у установе за смештај и исхрану*, 2020).

У раду ћемо покушати да представимо како се дом ученика сагледава кроз законске оквире васпитања и образовања, како се дом ученика појмовно одређује у домаћој литератури, која је улога дома ученика као васпитно-образовне институције, односно које функције дом ученика има и обавља у образовном систему. Поред тога, представићемо и основе програма васпитног рада који је актуелан и размотрити одређене проблеме са којима се практичари суочавају у васпитном раду све са циљем да покушамо да сагледамо које је место и улога, као и какав је и колики значај ових институција у васпитно-образовном систему.

¹ Без података за АП Косово и Метохија.

ДЕФИНИСАЊЕ ДОМА УЧЕНИКА И ШКОЛЕ СА ДОМОМ У ЗАКОНУ

У наставку укратко ћемо представити кључне делове у закону који одређују и описују дом ученика, школу са домом (интернат) и васпитни рад у тим институцијама како би се сагледало како се овај сегмент васпитања и образовања препознаје и одређује у законима². Поред реализације школског програма општег, стручног и уметничког образовања и васпитања, школа може обезбедити смештај и исхрану ученика и може остварити васпитни програм за ученике у школи са домом. Завод за унапређивање образовања и васпитања³ обавља стручне послове који се између осталог односе и на припремање основа васпитног програма за школе са домом и домове ученика. Васпитни рад са ученицима у дому и школи са домом остварује васпитач у оквиру 30 сати непосредног васпитног рада са ученицима⁴.

Према *Закону о средњем образовању и васпитању* (2020), школа са домом обезбеђује смештај и исхрану ученика у складу са законом којим се уређује ученички стандард⁵. У *Закону о ученичком и студентском стандарду* (2019)⁶ истиче се да ученик средње школе има право на смештај, исхрану и васпитни рад. Васпитним радом се обезбеђује: (1) развијање интелектуалних и радних способности ученика; (2) очување и унапређење здравља; (3) помоћ у учењу и испуњавању школских обавеза; (4) праћење постигнућа ученика; (5) подстицање социо-емоционалног развоја личности ученика; (6) развијање моралних и естетских вредности и организовање слободног времена ученика. Васпитни рад у дому ученика реализује се на основу програма васпитног рада који доноси управни одбор установе на предлог педагошког већа, а у складу са основама васпитног програма. Програмом васпитног рада се утврђују: циљеви, задаци, исходи, врсте, трајање и облици рада и друга питања од значаја за васпитни рад. Васпитно-образовни рад се реализује у васпитним групама до 25 ученика.

Поред представљених закона, треба поменути да је васпитање и образовање у оквиру домова ученика законски обухваћено и у стратегијама и правилницима⁷. На крају, представимо један правилник који је ступио на снагу

² *Закон о основама система образовања и васпитања* (2020), *Закон о средњем образовању и васпитању* (2020), *Закон о ученичком и студентском стандарду* (2019).

³ У оквиру Центра за развој програма и уџбеника.

⁴ *Закон о основама система образовања и васпитања* (2020: чланови 40, 56, 89, 135, 160).

⁵ *Закон о средњем образовању и васпитању* (2020: члан 4).

⁶ *Закон о ученичком и студентском стандарду* (2019: чланови 3, 8, 20, 41)

⁷ *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године* (2012), *Правилник о програму свих облика стручних сарадника* (2012), *Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника* (2018), *Правилник о педагошкој норми васпитача и стручног сарадника психолога и педагога у дому ученика* (2019).

5. септембра 2020. године. У питању је *Правилник о стандардима компетенција за професију васпитач у дому ученика и школи са домом ученика и његовог професионалног развоја* (2020). Овај правилник не тиче се директно институције дома ученика што је основна тема овог рада, али се директно тиче носиоца васпитног рада у оквиру ове институције, односно његових компетенција за васпитни рад. С обзиром на то и чињеницу да је правилник новијег датума, укратко ћемо га представити у овом раду.

Правилник представља оквир за синхронизовано деловање на различитим нивоима будући да развијање компетентности представља процес који не зависи искључиво од васпитача, већ је за то потребан другачији приступ у којем делује више чинилаца: (1) *систем образовања и васпитања* (закони и прописи); (2) *дом ученика* (документа којима се планира и прати професионални развој васпитача); (3) *индивидуални ниво* (активности којима сам васпитач планира свој рад и даљи професионални развој). Када је у питању компетентност васпитача у овом правилнику, она је дата кроз три области као: (1) компетенције за професионални приступ пракси; (2) компетенције за пружање подршке ученицима и (3) компетенције за комуникацију и сарадњу. Ове три области компетентности су конкретизоване кроз наредне три категорије: (1) знања која су потребна васпитачу, (2) вештине које треба имати и ставове и (3) вредности које треба заступати. У Правилнику се истиче да иако су компетенције дате у различитим областима и свака од области кроз три категорије, оне у пракси делају интегрисано као кумулативне вредности.

Циљ ових стандарда је у тежњи да се осигура и унапреди квалитет васпитног рада у дому ученика чиме се директно доприноси и остваривању општих исхода образовања и васпитања. Предност Правилника, односно представљених стандарда компетенција можемо уочити у чињеници да се васпитачи не остављају као једини субјекти који су одговорни за њихово професионално усавршавање и, у крајњем, исходе васпитно-образовног процеса ученика, него се одговорност распоређује на:

- 1) доносиоце одлука о системским мерама и активностима којима се подржава развој компетенција васпитача;
- 2) просветне саветнике у оквиру стручно-педагошког надзора и пружања подршке васпитачима;
- 3) руководиоце и стручне сараднике дома ученика за планирање стручног усавршавања васпитача;
- 4) креаторе програма сталног стручног усавршавања;
- 5) васпитаче у дому као проценитеље властитих компетенција и планирања професионалног развоја.

Све наведено требало би васпитачу да помогне у сопственом професионалном раду тиме што би се његове компетенције усавршавале како би адекватно одговорио на савремене динамичне вапитно-образовне ситуације (*Правилник о стандардима компетенција за професију васпитач у дому ученика и школи са домом ученика и његовог професионалног развоја*, 2020).

Из овог кратког представљања делова више закона и правилника који се тичу дома ученика као институције и програма васпитања и образовања у оквиру исте, можемо видети да се у поменутиим законима дом ученика одређује као васпитно-образовна институција која, у најширем смислу, ученицима обезбеђује смештај, храну и васпитни рад. Васпитни рад се базира на основу васпитног програма који доноси управни одбор установе који је усклађен са основама васпитног програма који се доноси од стране Центра за развој програма и уџбеника у оквиру Завода за унапређивање образовања и васпитања. Програмом васпитног рада утврђују се циљеви, задаци, исходи, облици рада и друга значајна питања, док се самим васпитним радом тежи ка: унапређивању интелектуалних способности ученика, подстицању социо-емоционалног развоја личности ученика, развијању моралних и естетских вредности и других важних сегмената личности.

ТЕРМИНОЛОШКО ЗНАЧЕЊЕ ПОЈМА ДОМ УЧЕНИКА

Када је у питању одређивање појма дом ученика, у *Педагошком речнику* (Теодосић, 1967) дом ученика се описује као установа која обезбеђује смештај, исхрану и васпитање ученика, док се за примарни разлог постојања истиче погодност васпитног утицаја на ученике. Оснивање интерната најчешће је условљено потребом да се омогући школовање ученицима којима је школа на великој удаљености од места пребивалишта, као и самом природом практичног сегмента наставе одређених образовних профила који захтева интернатски тип смештаја (попут војних, полицијских, учитељских, медицинских школа). У Речнику се прави разлика између *škola-интерната* – васпитне установе које у себи обједињују школу и интернат и *домова ученика* који у свом саставу немају школу, те ученици похађају различите средње школе. Сродни појам дому ученика и интернату је и *интернатско васпитање*, које се одређује као институционално васпитање у интернатима које допуњује школско васпитање, а по својој намени преузима у мањој или већој мери део задатака породичног васпитања (Теодосић, 1967).

У *Педагошкој енциклопедији* (Potkonjak i Šimleša, 1989) примећујемо да су се појмови дома ученика и интернатске педагогије у већој мери развили у односу на њихово одређивање у издању *Педагошког речника* насталом 22 године пре *Енциклопедије*. Наиме, дом ученика се одређује као васпитно-образовна организација у којој се ученицима обезбеђује смештај, исхрана, вас-

питни рад и помоћ при изради домаћих задатака и учењу. Поред тога, ученицима се пружа могућност квалитетног и садржајног слободног времена у виду културног, забавног и спортског живота. Сврха постојања домова ученика је у изједначавању услова за стицање жељеног образовања ученика. Интернатска педагогија се одређује као специфична и јединствена по томе што се у њој сједињују породична и школска педагогија. У интернатима се омогућава организација васпитног рада која се реализује на самоуправној основи (Potkonjak i Šimleša, 1989). Из овог одређивања дома ученика можемо видети да се делатност дома ученика и васпитача проширила, односно да се поред смештаја, исхране, васпитања ученика и помоћи при учењу, дому ученика као васпитно-образовној установи приписује и брига о организованом слободном времену ученика које наступа након испуњавања дневних (школских) обавеза.

Дом ученика се одређује и као установа средњошколског васпитања и образовања која својим програмом рада обезбеђује основне егзистенцијалне услове за васпитање и образовање ученика у виду смештаја, исхране, здравствене заштите и целокупну организацију живота и рада у и изван комплекса дома ученика (Rosić, 2001). Будући да дом ученика реализује егзистенцијалне потребе, може се рећи да дом преузима одређене делове породичних обавеза, те да неким делом ова установа привремено замењује примарну породицу ученика (Јешић, 2009). Поред основних животних потреба, у дому се ученицима обезбеђују услови за учење и помоћ при учењу, културно-забавне активности и физичка рекреација. С обзиром на то да се у дому ученика живи и ради у специфичним условима, самим тим и васпитни процес има другачија обележја – функционално је повезан са васпитањем у породици и васпитно-образовним радом у школи (Комненовић, 2018а). Како Јешић (2009) наводи, домови ученика представљају установе социокултурног и образовно-васпитног карактера које битно утичу на социјално и ментално сазревање ученика корисника услуга дома. У складу са претходним, дом ученика представља педагошку средину која се заснива на потенцијалном ангажману ученика који се реализује преко васпитне активности у интеракцијском троуглу између: ученика, васпитача и ученика, стручних сарадника. Васпитна активност васпитача у дому би требало да се интегрише у свакодневни живот тако да се активности васпитача разумеју као сараднички однос између ученика и васпитача, а васпитач би требало да представља важну подршку ученику (Маловић и сар., 1998). Уз егзистенцијални и васпитно-образовни аспект, дом ученика пружа подршку целомитом развоју ученика и савладавању различитих препрека које адолесценти имају у социоемоционалној сфери (Комненовић, 2018б).

Клапан у монографији *Учење у ученичком дому* (Клапан, 1996) приказује ставове више аутора који су у својим радовима дефинисали појам дома ученика (Dekleva; Palov; Vojtehovski; Martinović; Smrček; Klojčnik; Skalar; Prelog; Malić i Mužić; Nola; Đula; Mrkonjić; Vukasović; Kostova; Pšunder, prema: Клапан, 1996). Како Клапан наводи, код поменутих аутора приликом дефинисања појма дома ученика, полазило се од дилеме да ли су ове институције социјалног

или васпитног (педагошког) типа. Тачније, у дефиницијама аутора (временски опсег настајања поменутих дефиниција је између 1963. и 1992. године) које су представљене у монографији, поједине наглашавају само социјалну функцију (у виду смештаја и исхране ученика), а друге само педагошку функцију (васпитног рада, подршке у учењу). Клапан наводи да овакав вид дефинисања доприноси непотпуном (суштинском) одређивању, јер су обе функције подједнако важне и заступљене у институцији какав је дом ученика (Клапан, 1996).

Као и што је случај са циљевима васпитања и образовања, можемо видети да су се током историјског развоја мењале и функције живота и рада у дому ученика, с тим што је адекватније рећи да су се дешавале квалитативне промене у поимању важности истих будући да се функције нису губиле, него су се допуњавале и надограђивале. У складу са тим, потребно је напоменути да у савременом схватању дома ученика постоји неколико функција које се реализују у овој васпитно-образовној институцији које ћемо представити у наставку рада.

САВРЕМЕНО СХВАТАЊЕ ФУНКЦИЈА ДОМА УЧЕНИКА

Већина аутора (Birošević, 2014; Ćuk, 2012; Kolesarić, 2019; Rosić, 2001, 2007; Vidaković, 2018; Zegnal, 2006; Zovko i Vukobratović, 2018) као три најважније функције дома ученика наводе социјалну, педагошку и психолошку функцију. *Социјалну функцију* аутори одређују преко опште улоге дома ученика у образовном систему. Ова улога се огледа у задатку дома ученика у ублажавању социјалних неједнакости ученика и успостављању једнаких услова за васпитање и образовање (Rosić, 2001; Kolesarić, 2019). На тај начин дом ученика постиже довођење социоекономских разлика међу ученицима на минималну осцилацију, односно можемо рећи да дом ученика чини извесну амортизацију крајњих тачака када су у питању разлике међу ученицима које долазе из породичног, односно социоекономског контекста. *Психолошка функција* подразумева формирање позитивне атмосфере и поверења између васпитача и ученика. Поред тога, велики значај има и каква је општа атмосфера у дому, начин комуникације између васпитача и ученика и друго. Међусобно поверење се заснива на принципима поштовања, демократије и хуманости тако да резултат буде изграђена личност ученика која је самокритична (Rosić, према: Kolesarić, 2019; Vidaković, 2018), док лични пример васпитача представља кључни значај у стварању поверења (Ćuk, 2012). *Педагошка функција* дома ученика препознаје се у квалитетном образовању ученика чији је циљ повећање самоактуализације ученика у сваком сегменту (Rosić, 2001; Kolesarić, 2019). Циљ педагошке функције је да задовољи све развојне потребе ученика и створи позитивну атмосферу рада, сарадње и поштовања. Уз то, као важан сегмент истиче се и развијање и подстицање комуникације двосмерног карактера између ученика и васпитача која даље води ка развијању квалитетније основе за реализацију образовних задатака (Клапан, према: Kolesarić, 2019). Осим соци-

јалне, психолошке и педагошке функције које се међусобно прожимају (Birošević, 2014), аутори наводе и друге функције дома ученика попут еколошке, здравствене, хигијенске, културне, спортске (Ћук, 2012). Другачији концепт функција дома ученика од поменутог даје Јешић (2009) који функције дома препознаје кроз социјално-заштитни, социјализацијски, адаптациони, контролни и васпитни аспект.

Социјално-заштитна функција има за циљ да ученицима ниског социоекономског статуса пружи прилику да приступе средњошколском образовању тиме што ће им дом омогућити егзистенцијалне услове – смештај, исхрану, здравствено-хигијенску заштиту и друго. Циљ социјално-заштитне функције дома је да учениково „кретање образовном лествицом мање зависи од економске моћи родитеља, а више од интелектуалног потенцијала и залагања сваког ученика” (Јешић, 2009: 25). Ову тврдњу аутор поткрепљује податком да највећи број ученика у дому долази из руралних средина и од родитеља са основним образовањем, што, по Јешићу, значи да је дом врста социјалног отвора која помаже ученицима у напредовању „врху пирамиде образовног система” (Јешић, 2009: 25). *Социјализацијска функција* дома пружа могућност социјализације ученика са другим ученицима како би појединац могао нормално да функционише у новој средини. Будући да ученик долази из породичне средине у домску средину која је за њега непозната, може се догодити да поједини ученици имају потешкоћа у акомодацији. Решење за прилагођавање се налази у заједничким активностима чије су главне карактеристике интеракција и комуникација чиме се реализује процес упознавања и стицања међусобног поверења између ученика. На социјализацијску се надовезује *адаптациона функција* дома где се ученик прилагођава на одговарајућу социоемоционалну климу која постоји у дому и васпитној групи. Како би успешно пребродио новонасталу ситуацију, ученик би требало да има адекватну подршку од својих васпитача који ће саветодавним радом помоћи у прилагођавању ученика домском животу и раду. *Контролна функција* дома најчешће се везује за академски успех ученика. Првенствено се од дома ученика и васпитача очекује да обезбеде адекватне услове за учење како би ученик несметано реализовао школске задатке. Поред тога, васпитач може предложити ученику начине и технике учења које ће дати најефикасније резултате. Тада васпитач треба да контролише колико и како ученик учи, као и ефекте тог учења. Осим обезбеђивања услова за учење и помоћи при реализацији задатака, васпитач у контролној функцији проверава одрађене задатке ученика, општи успех и понашање ученика у школи. Наиме, васпитач извештава родитеље о општем успеху ученика у школи и дому, извештава и тражи помоћ од родитеља уколико има неких потешкоћа (Јешић, 2009). Разменом информација, заједничким интересовањем за дете/ученика постиже се повезивање васпитног утицаја које дете има из породице од стране родитеља и утицаја које дете има у дому ученика од васпитача.

Не желећи да објашњене функције дома ученика представимо по хијерхијском или било којем другом реду (будући да се функције дома међусобно

прожимају и надовезују једна на другу) за крај овог представљања оставили смо *васпитну функцију* као сегмент рада ове установе који је интегрисан „у самој дефиницији дома ученика” (Јешић, 2009: 31). Какав је однос између васпитне и контролне функције дома говори и то да васпитна функција омогућава ученику сталну помоћ васпитача кроз разговоре, саветовања и подршку, док контролна функција служи како би ученик био преусмерен од стране васпитача у жељеном правцу (Комненовић, 2018а). Дакле, васпитачева улога се не састоји у томе да ученицима наметне одређене вредности (друштвене, моралне), већ да ученике натера да размишљају о истим, да те вредности разматрају самостално и са другим ученицима.

Када је реч о савременом схватању функција дома ученика, можемо увидети да су се функције историјски развијале почевши од егзистенцијалног сегмента, педагошког и психолошког, тако да сада имамо више начина класификације по ауторима. Горе поменуте функције представљају досадашњи резултат практичног и теоријског сегмента изучавања васпитања и образовања ученика у оквиру дома ученика и интерната. Овим функцијама не исцрпљује се крајња улога дома, већ оне представљају тренутни исход емпиријског и научног промишљања о могућностима дома ученика као васпитно-образовне, социјалне и егзистенцијалне средине. Функције које смо представили чине и основу васпитног рада у дому ученика, тачније утичу на организацију и осмишљавање програма рада.

ПРОГРАМ ВАСПИТНОГ РАДА У ДОМУ УЧЕНИКА

Дом ученика као део (најчешће) средњошколског васпитно-образовног система представља средину која има одлике школског образовно-васпитног рада и истовремено има карактеристике породичног васпитања. Наиме, дом ученика поседује карактеристике породичног васпитања из разлога што у овим институцијама станују ученици који похађају средњу школу у другом граду, тако да дом ученика представља извесну замену за породичну средину. Поред тога што живе у дому, од ученика се очекује да своје школске обавезе редовно испуне, тако да можемо рећи да дом у свом раду има донекле и продужени школски утицај на ученике (Комненовић, 2018а). Коначни циљ васпитања је увек исти – развити природне потенцијале појединца и оспособити га за активан и користан живот у друштву. Оно што зависи од институције и запослених у истој јесу начини и средства за постизање постављеног циља (Јешић, 2009).

Концепт васпитног рада у дому ученика

За разлику од школе где је васпитно-образовни рад нормативно чврсто регулисан оквирима наставног плана и програма, у дому ученика васпитно-

образовни рад није стриктно нормиран, односно прописан програм васпитног рада није детаљан као у школи (изузев циљева и задатака који су прецизно дати). Васпитно-образовни рад у домовима ученика замишљен је тако да се остварује преко реализације одговарајућих програмских целина. Те програмске целине чине полазну тачку и оквир који би васпитачи требало да разрађују и конкретизују имајући у виду конкретне услове у дому (Трнавац, 2002). Оно што је сигурно јесте да васпитни рад у дому не треба да буде стихијски, односно препуштен импровизацији и ентузијазму васпитача у дому, него васпитне активности морају бити у потпуности планиране и програмиране како би се постигли постављени циљеви васпитања (Комненовић, 2018с). Вукасовић (Vukasović, 2001) сматра да су општи задаци васпитања у домовима ученика: (1) физички развој и брига о здрављу (исхрана, хигијенске навике); (2) интелектуални развој (учење, читање, разговори); (3) морални развој (заједнички живот, понашање у складу са нормама друштва); (4) радно васпитање (радне навике, култура учења); (5) развој естетског васпитања (посете културним догађајима у граду и остало).

Програм васпитног рада у дому ученика

У односу на претходни (1997), актуелни програм васпитног рада у школи са домом и дому ученика из 2015. године даје већу могућност програмирања и планирања васпитних активности. Према актуелном Правилнику (2015), циљ васпитног рада у дому и интернату је:

- (1) обезбеђивање оптималних услова за доступније, ефикасније и квалитетније образовање и васпитање ученика;
- (2) оспособљавање ученика за успешно функционисање у условима одвојености од породице и сналажење у различитим проблемским ситуацијама;
- (3) подршка развоју личности ученика у складу са узрасним и личним потребама, индивидуалним карактеристикама и интересовањима;
- (4) јачање компетенција ученика које доприносе социјалној интеграцији.

Програм васпитног рада у дому огледа се у томе што сваки дом/интернат за планирање васпитног рада има основу у поменутом правилнику. С обзиром на то да се домови ученика (и интернати) међусобно разликују по својим карактеристикама у виду образовних профила, капацитета и услова смештаја и друго, свака установа прави сопствени план и програм васпитног рада који садржи циљеве, исходе, садржаје, врсте активности, облике рада и друга питања од значаја за васпитни рад (*Правилник о основама васпитног програма у школи са домом и дому ученика*, 2015). Програм васпитног рада је

организован преко четири подручја и за свако подручје је одређен циљ и исход (Табела 1)⁸.

Табела 1. Табеларни приказ програма васпитног рада у дому ученика и интернату

Област			
Адаптација на живот у дому	Учење и школска успешност	Животне вештине	Живот у заједници
Циљеви			
Подршка процесу прилагођавања ученика на живот у дому и окружењу у коме су дом и школа.	Помоћ ученицима да самостално и успешно уче, постижу образовне резултате и изграде одговоран однос према школским обавезама и професионалном развоју.	Оспособљавање ученика за активан и одговоран однос према сопственом и туђем животу кроз стицање различитих животних вештина.	Оснаживање ученика за социјалну интеграцију.
Исходи			
Познаје организацију дома, начин функционисања; зна своја права и обавезе које се односе на живот у дому; прихвата одвојеност од куће и живот у дому; уме да брине о себи и својим стварима; сналази се у окружењу у коме су дом и школа; зна где и на који начин може да добије потребне информације и помоћ.	Познаје и примењује ефикасне стратегије учења; прилагођава навике учења на услове у дому; процењује сопствени школски успех и узроке тешкоћа; поставља реалистичне циљеве и предузима одговарајуће активности за остварење; заинтересован је за учење и постизање школског успеха; испуњава школске обавезе;	Реално сагледава себе, потребе, интересовања; одговорно се односи према сопственом здрављу познајући одлике здравих стилова живота; води рачуна о личној хигијени; препознаје сопствена и туђа осећања; изражава критички однос према информацијама и вредностима исказаним у медијима и окружењу;	Својим понашањем уважава различитости и поштује права других; препознаје предрасуде, дискриминацију; конструктивно комуницира; испољава социјално пожељне облике понашања; конструктивно решава сукобе; прихвата одговорност за сопствено понашање;

⁸ Табела је преузета из *Правилника о основама васпитног програма у школи са домом и дому ученика* (2015).

уколико има тешкоће у учењу благовремено тражи помоћ, показује спремност да другима помогне у учењу; учествује у организованим додатним активностима из области за коју је заинтересован; одговорно доноси одлуке које имају последице на његов професионални развој.	изражава правилне ставове према ризичном понашању; одговорно се односи према сопственој и туђој безбедности; у стресним ситуацијама конструктивно реагује; тражи помоћ уколико има тешкоће; конструктивно користи слободно време.	уме да сарађује, аргументовано износи сопствено мишљење; учествује у активностима које организује дом; иницира и/или прихвата промене усмерене ка унапређивању квалитета живота у дому; спреман је да пружи помоћ другима који имају тешкоће.
---	---	---

Програм васпитног рада је подељен на четири области које васпитач у непосредном раду са ученицима интегрише зато што су оне природно повезане и подједнако значајне. Ово исто важи и за исходе – сви исходи су значајни како би се постигао општи циљ програма. Између исхода постоји повезаност јер остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Већи број исхода представља резултат кумулативног дејства васпитног рада тако да се свакодневним активностима доприноси напредовању ученика ка исходима. По врсти, исходи се групишу на: (1) сазнајне, (2) емоционалне и (3) вољне. Аутори Правилника посебну пажњу посвећују подршци ученицима у конструктивном провођењу слободног времена које ће бити у складу са сопственим интересовањима ученика и могућностима дома ученика. Васпитачев задатак у области слободног времена је да организује различите активности на предлог и у складу са интересовањима ученика и могућностима установе (*Правилник о основама васпитног програма у школи са домом и дому ученика, 2015*).

Из представљеног Правилника, можемо видети да су основе васпитног програма засноване тако да подразумевају поштовање узрасних карактеристика ученика и индивидуалних разлика међу њима. Васпитачев задатак је да сарађује са ученицима у виду праћења њихових интересовања, могућности, потреба, актуелних дешавања и да у складу с тим одабере одговарајуће садржаје и облике васпитно-образовног рада. Према представљеним Основама, васпитни рад у дому замишљен је тако да ученици буду директно укључени у организацију активности у дому. Ученици имају могућност предлагања, планирања и одабира различитих активности чиме се они подстичу на иницијативност, партиципацију и тимски рад што резултира постављањем ученика у централни положај васпитних активности. Предуслови за квалитетан васпит-

но-образовни рад у дому су перманентна међусобна комуникација (формалног и неформалног типа) коју одликује уважавање, искреност и поверење између васпитача и ученика. Правилник доноси и могућност укључивања васпитача, као лица које познаје ученика, у планирању, припреми и реализацији индивидуалног образовног плана који доноси школа (уколико постоји потреба за додатном подршком). На тај начин, дом ученика и школа, односно васпитачи и наставници као реализатори активности на још један начин се међусобно повезују, удружују и заједнички делају на ученика што представља и један од циљева савремене васпитно-образовне праксе.

Актуелни проблеми програма васпитног рада у дому ученика

Оно што је у Програму дискутабилно јесте приступ евалуацији који је преузет из наставе где се провера наученог градива везује за исходе учења који су прецизно дефинисани, док је циљ таквих исхода повратна информација ученику која му указује на његов резултат учења. У том исказу прецизно је дато шта ће ученик сазнати, урадити, односно формулисан је тако да може бити мерљив (Филиповић и Беновић, 2019). За разлику од исхода, васпитни циљеви представљају исказе који на другачији, шири начин и у ширем смислу представљају какве су тежње васпитача у активностима и коју ширу корист ученици имају од те активности. С тим у вези, тако постављени васпитни циљеви отежавају мерење њихове реализације помоћу методологије која се користи за наставни процес, будући да су у образовању присутнији исходи когнитивног домена чија је карактеристика лака мерљивост. У васпитном раду, поред когнитивног домена, заступљени су и исходи из афективног и психомоторног домена кумулативног карактера (*Правилник о основама васпитног програма у школи са домом и дому ученика*, 2015).

Како би планирање по исходима које је дато у Правилнику омогућило транспарентност и мерљивост резултата васпитног рада, аутори Филиповић и Беновић (2019) истичу да исход васпитног рада треба бити формулисан као активност коју је могуће посматрати и мерити, односно ученик мора бити у стању да пред васпитачем изведе активност предвиђену исходом васпитног рада. Дакле, намеће се питање колико исходи у контексту васпитног рада могу имати исту улогу као исходи у образовању, будући да се васпитни рад одвија у интеракцији између ученика, васпитача, породице, вршњачке групе и остало. У складу са тим, Филиповић и Беновић (2019) истичу колико је тешко проценити шта је конкретан утицај рада васпитача, а шта неких других фактора јер васпитни рад утиче на афективни домен који је „процесног карактера и самим тим тежи за праћење” (Филиповић и Беновић, 2019: 388). Ово имплицира проблематичност прецизирања и дефинисања исхода васпитног процеса који је намењен свим ученицима корисницима дома ученика, већ се тежи да се у оквиру самих домова развију различити начини праћења ефеката васпитног рада. Будући да је тешко дефинисати исходе и степен њихове остварености,

исти аутори (Филиповић и Беновић, 2019) постављају питање да ли је могуће поредити васпитни рад у различитим домовима на тај начин. Представљене дилеме аутора у вези са евалуацијом васпитног рада у дому евентуално могу указати и на постојање недовољно дефинисаних основа који се тичу професије васпитача и научне дисциплине чији је предмет васпитање и образовање унутар дома ученика, односно домске педагогије (Комненовић, 2020а).

Оно што се јавља као практични проблем јесте и изостанак обуке практичара за примену Правилника о основама програма из 2015. године. Поред изостанака обука практичара, изостао је и приручник који би умногоме помогао васпитачима и стручним сарадницима у праћењу остварености кумулативних исхода, планирања и унапређивања васпитног рада, односно свега онога што је прописано *Правилником о основама васпитног програма у школи са домом и дому ученика* из 2015. Уз општу обуку за примену Правилника и приручника, сматрамо да би било од значаја сврстати теме програма васпитног рада у Каталог стручног усавршавања васпитача како би васпитачи имали прилике да своја знања обогате и побољшају преко програма професионалног усавршавања (Комненовић, 2020б).

ЗАКЉУЧАК

Примарни циљ овог рада је да прикажемо која је улога, место и значај домова ученика и школа са интернатом у васпитно-образовном систему Републике Србије. Покушали смо да представимо како се ове институције одређују: (1) *законски* – како се препознају у законским оквирима који уређују сегмент васпитања и образовања, (2) *појмовно* – како се дом ученика и школа са домом дефинишу у литератури. Дом ученика се у законским оквирима одређује као васпитно-образовна институција која ученицима обезбеђује смештај, храну и васпитни рад. Васпитни рад се базира на основу васпитног програма којим се утврђују сви циљеви, задаци, исходи и остала питања. Када је у питању појмовно одређење дома ученика, у литератури се најчешће помиње то да је дом ученика установа средњошколског сегмента васпитања и образовања која својим програмом рада обезбеђује основне егзистенцијалне услове за живот (у виду смештаја, исхране, здравствене заштите) и васпитни и образовни рад за ученике кориснике услуге дома. У дому се обезбеђују услови за учење и помоћ при учењу, културно-забавне активности и физичку рекреацију. Поред тога, ученицима се пружа стручна помоћ васпитача и стручних сарадника у свим недоумицама и проблемима. Уз то, покушали смо да представимо која је улога дома ученика и које функције ова институција има и реализује у образовном систему. Функције дома ученика поседују друштвено-историјски условљен карактер, оне су се временом допуњавале и надограђивале и данас имамо неколико основних и међусобно равноправних функција. Представљене функције дома чине и основу концепта васпитног програма који смо приказали

као и програм васпитног рада, на чему се базира, на које је теме подељен и друге важне чиниоце програма. Поред тога, увидели смо да постоје проблеми који су препознати од стране практичара који наводе да се методологија евалуације васпитног рада не може преузети из наставе, јер су у васпитном раду заступљенији исходи афективног и психомоторног домена, а мање когнитивног који је присутнији у настави.

Све наведено говори нам да се дом ученика као институција у оквиру средњошколског васпитања и образовања сагледава као средина од посебног значаја за ученике које се школују ван места боравка. Значај дома се сагледава почевши од оних основних егзистенцијалних услова све до услова за учење и развијање личности, социјализације и других важних области за појединца и групу. С тим у вези, можемо закључити да дом ученика представља значајну институцију не само за њене кориснике већ и за средину у којој се дом налази. Домови ученика чине важан и незаобилазни сегмент образовног система тиме што се школовање чини доступнијим ученицима без обзира на њихово место становања. Постоје одређени проблеми који су практичари препознали и треба тражити решење за њих како би се унапредио рад и како би се обезбедили најбољи могући услови за адекватан и подстицајан васпитно-образовни рад са децом у одговарајућој средини.

Литература

- Birošević, V. (2014). Povijesni osvrt na pojavu i razvoj učeničkih domova. *Napredak*, 155(3), 323–332.
- Vidaković, D. (2018). Domovi učenika kao agens socijalnog kapitala. *Sociološki diskurs*, 8(16), 23–54.
- Vukasović, A. (2001). *Pedagogija*. Zagreb: НКЗ „Ми”.
- Закон о ученичком и студентском стандарду* (2019). Службени гласник Републике Србије, бр. 18/2010, 55/2013, 27/2018 – др. закон и 10/2019.
- Закон о основама система образовања и васпитања* (2020). Службени гласник Републике Србије, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон и 6/2020.
- Закон о средњем образовању и васпитању* (2020). Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – др. закон и 6/2020.
- Zegnal, M. (2006). Kvaliteta slobodnog vremena u programima sportske rekreacije u učeničkim domovima Hrvatske. U V. Matijević (ur.): *Kvaliteta rada u područjima edukacije, sporta i sportske rekreacije* (376–380). Zagreb: Hrvatski kineziološki savez.

- Zovko, A. i Vukobratović, J. (2018). Domske aktivnosti u kontekstu pedagogije slobodnog vremena. U N. Кеpeš (ur.): *Izazovi i perspektive pomagačkih profesija* 1 (219–236). Биhać: Islamski педагошки факултет.
- Јешић, Д. (2009). *Домска педагогија*. Јагодина: Педагошки факултет.
- Клапан, А. (1996). *Учење и ученичком дому*. Ријека: Педагошки факултет.
- Колесарић, Р. (2019). Одgoјно дјеловање у ученичком дому. *Часопис за одgoјне и образовне знаности Foo2ranta*, 3(3), 51–66.
- Комненовић, М. (2018а). Поставке слободног времена ученика у домовима средњих школа. У М. Лончар-Вујновић (прир.): *Наука без граница: Образовање без граница* (399–414). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Комненовић, М. (2018б). Социо-емоционална прилагођеност адолесцената у дому ученика. *Зборник радова*, 20. Ужице: Педагошки факултет, 71–88.
- Комненовић, М. (2018с). Ставови Сретена Ацића о јединственој функцији школе и интерната. *Узданица*, XV(2), 159–169.
- Комненовић, М. (2020а). Проблеми дефинисања предмета домске педагогије. У С. Маринковић (прир.): *Наука и настава у васпитно-образовном контексту* (217–230). Ужице: Педагошки факултет. DOI 10.46793/STEC20.217K.
- Комненовић, М. (2020б). Professional Development of Boarding School Teachers After Initial Education. *Uzdаница*, XVII(1), 289–305.
- Маловић, Г., Трнавац, Н. и Кишјухас, Ј. (ур.) (1998). *Васпитни рад и организација живота и рада у домовима ученика средњих школа, приручник за васпитаче*. Београд: Министарство просвете, сектор за ученички и студентски стандард.
- Конкурс за пријем ученика средњих школа у Републици Србији у установе за смештај и исхрану ученика за школску 2020/2021. годину* (2020). Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Привредно друштво Просветни преглед д.о.о.
- Правилник о програму васпитног рада у домовима ученика средњих школа Републике Србије* (1997). Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије, бр. 20/97.
- Правилник о програму свих облика стручних сарадника* (2012). Просветни гласник Републике Србије, бр. 5/2012.
- Правилник о основама васпитног програма у школи са домом и дому ученика* (2015). Просветни гласник, Службени гласник Републике Србије, бр. 3/2015.
- Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника* (2018). Службени гласник Републике Србије, бр. 81/2017 и 48/2018.
- Правилник о педагошкој норми васпитача и стручног сарадника психолога и педагога у дому ученика* (2019). Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2019.

- Правилник о стандардима компетенција за професију васпитач у дому ученика и школи са домом ученика и његовог професионалног развоја* (2020). Службени гласник Републике Србије, бр. 111/2020.
- Potkonjak, N. i Šimleša, P. (gl. ur.) (1989). *Pedagoška enciklopedija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rosić, V. (2001). *Domski odgoj*. Rijeka: Graftrade.
- Средње образовање – почетак школске 2019/2020.* (2020). Београд: Републички завод за статистику.
- Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године* (2012). Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2012.
- Теодосић, Р. (гл. ур.) (1967). *Педагошки речник*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Трнавац, Н. (2002). Планирање, програмирање и припремање васпитног рада у дому ученика. *Васпитни рад у домовима средњих школа*, 139–145.
- Ћук, М. (2012). Odgojni rad odgajatelja i ponašanja učenika u učeničkim domovima. *Pedagogijska istraživanja*, 9(1–2), 223–238.
- Филиповић, Д. и Беновић, Д. (2019). Положај ученичких домова у односу на систем вредновања квалитета васпитно-образовних установа. *Учење и настава*, V(2), 375–396.

Milan S. Komnenović

University of Kragujevac, Faculty of Education in Užice

THE ROLE, POSITION AND IMPORTANCE OF BOARDING SCHOOLS IN THE EDUCATION SYSTEM

Summary

This article focuses on the role and position of secondary boarding schools in the education system of the Republic of Serbia. This article begins with illustrating the dormitory and boarding school concepts within the legal framework. Namely, the aim is to explain the way in which a dormitory is defined within the law and rule books, as well as the concrete legal framework which regulates this part of education. Further, the article illustrates the dormitory and boarding school concepts using pedagogical dictionaries and encyclopaedias, as well as the articles of the authors from the region. All the roles that a dormitory has as an institution are presented; respectively, the contemporary functions such as the social, pedagogical, psychological and other functions are shown. Additionally, the article shows the hypothesized educational approach to work in dormitories, and it analyzes and presents the current rule book about the fundamentals of the education program in dormitories pertaining to the aim of elaborating the position and role of these educational institutions, as well as the importance of these establishments for students within the framework of the adequate education they receive outside their homes.

Keywords: *dormitory, boarding school, education system, middle school.*